

РЭПРЭЗЕНТАЦЫЯ ТВОРАЎ В. БЫКАВА НА ВАЕННУЮ ТЭМАТЫКУ Ў ТЭЛЕВІЗІЙНЫМ І РАДЫЁТЭАТРЫ БЕЛАРУСІ

У. А. Трапянок,

аспірант, магістр мастацтвазнаўства;

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў

Ваенныя падзеі, што прынеслі шмат пакут і няшчасця грамадству, заўсёды знаходзяць шырокае адлюстраванне ў дзейнасці творцаў. Мастакі, паэты, празаікі, кампазітары, рэжысёры часта свядома абіраюць для сябе тэму барацьбы з ворагам у якасці вызначальнай, каб данесці да нашчадкаў усю горыч перажытага ці пераасэнсаванага праз уласныя эмацыянальна насычаныя мастацкія творы. Вялікая Айчынная вайна, якая была адной з самых жорсткіх і крываваых на тэрыторыі Беларусі, стала галоўнай у творчасці пісьменніка В. Быкава – летапісца барацьбы з нямецкімі захопнікамі і праўдзівым апісальнікам мужнасці простага чалавека ў яго жыццёвай драме.

В. Быкаў пісаў: «Мы казалі многае з вялікай праўды аб вялікай вайне, але казалі яшчэ не ўсё. І перш за ўсё гэта адносіцца да так званай «горкай праўды», не спазнаўшы якую немагчыма праўдзіва адлюстраваць для гісторыі гэтую найвялікшую з войнаў» [3, с. 82]. Тэлевізійны і радыётэатр сталі дзейнымі пасрэдкамі ў данясенні гэтай «горкай праўды» да радыёслухачоў і тэлегледачоў. Чым жа так прываблівала рэжысёраў літаратурная спадчына пісьменніка?

В. Быкаў знайшоў уласны непаўторны стыль, сваё месца ў адлюстраванні рэчаіснасці ваенных падзей, у паказе псіхалогіі чалавека, на долю якога выпала перажыць трагедыю. Паводле слоў пісьменніка, галоўным на вайне, нават у самых экстрэмальных сітуацыях, з'яўляецца чалавек, і праўда пра яго павінна быць бездакорнай, абсалютнай, ісціннай. Аповесці Быкава, пераважна невялікія па памеры, з нязначнай колькасцю герояў, з эканомнасцю сродкаў выразнасці, але глыбокім псіхалагізмам [1], сталі запатрабаванымі сярод рэжысёраў, перш за ўсё, радыётэатра, дзе душэўныя памкненні і перажыванні герояў з'яўляюцца галоўнымі. Творы пісьменніка прыцягальныя для іх мастацкага ўвасаблення ўмелым чаргаваннем патрыятычнай і гуманістычнай ліній з рамантызмам, які ўводзіцца,

напрыклад, у апісанні прыроды ці ўзаемаадносін мужчыны і жанчыны і такім чынам змякчае суровы рэалізм, робіць твор псіхалагічна бліжэй для тых, хто жыве ў мірных часах.

У фондах Белтэлерадыёкампаніі захоўваюцца амаль два дзясяткі спектакляў, пастаўленых паводле прозы В. Быкава за паўстагоддзя. Усе яны вызначаюцца высокім мастацкім узроўнем, паколькі гэтага вымагае велізарны эмацыянальны накал, закладзены ў першакрыніцы.

Рэпертуар тэлетэатра Беларусі пачаў арыентавацца на айнаўную літаратуру, у тым ліку – на ваенную тэматыку, з 1960 г. За дзесяцігоддзе рэжысёрам А. Гутковічам былі пастаўлены эпічныя тэлеспектаклі «Людзі на балоце», «Трэцяе пакаленне», «Трывожнае шчасце», якія сталі класікай тэлебачання і паўплывалі на агульнатэатральныя і кінапрацэсы краіны, калі драматычныя калектывы і кінематографісты з улікам мастацкай практыкі тэлетэатра звярнуліся да нацыянальнай прозы [2]. У прыватнасці, кінематограф звярнуўся да творчасці В. Быкава ў пачатку 1960-х гг. На экран трапіла каля двух дзясяткаў фільмаў для кінапракату і тэлебачання, у тым ліку «Трэцяя ракета» Р. Віктарава, «Альпійская балада» і «Воўчая зграя» Б. Сцяпанавы, «Пастка» Л. Мартынюка, «Доўгія вёрсты вайны» і «Яго батальён» А. Карпава, «Знак бяды» М. Пташука і інш. [3].

Прыкметы творчага пісьма В. Быкава ў беларускі тэлетэатр увёў рэжысёр тэлебачання В. Карпілаў, які ў 1965 г. паставіў спектакль «Салдацкі лёс» паводле твора пісьменніка. У 1975 г. Я. Шабан скончыў працу над пастаноўкай паводле аднайменнай аповесці В. Быкава «Дажыць да світання». У 1981 г. на тэлеэкраны быў перанесены спектакль Беларускага тэатра імя Я. Купалы ў пастаноўцы В. Раеўскага «Апошні шанец», у якім ролі выконвалі В. Тарасаў, М. Захарэвіч, А. Мілаванаў, П. Кармунін, Г. Макарава, А. Падабед, А. Уладамірскі і інш. Найбольш значным спектаклем па творы В. Быкава ў тэлетэатры стала работа рэжысёра Н. Арцімовіч «Знак бяды» (1984 г.). Даследчык Н. Агафонава пісала, што выканаўцам удалося перадаць псіхалагічнае напружанне і вастрыню душэўных перажыванняў галоўных персанажаў твора В. Быкава, знайсці арыгінальныя штрыхі, адценне і інтанацыі [2, с. 163]. Н. Арцімовіч перавяла аднайменную аповесць В. Быкава ў камерную танальнасць. Рэжысёр не стала экранізаваць сюжэтныя перыпетыі, а сфакусіравала ўвагу на галоўных героях Сцепанідзе і

Петраку, якія і праводзяць гледача па старонках першакрыніцы. Галоўныя ролі ў пастаноўцы «Знак бяды» выканалі артысты Г. Кухальская і У. Шэлестаў.

У 1960–1980-я гг. назіралася актыўнае ўзаемадзеянне радыётэатра з літаратурай на ваенную тэматыку. Як адзначыў Р. Смольскі, лепшыя радыёспектаклі родніць прыкметная асаблівасць: як правіла, у іх аснове – высокамастацкая літаратура. І яшчэ – здольнасць стваральнікаў радыёпастановак да глыбокага, дакладнага, яркага ўвасаблення канкрэтнай аўтарскай задумы [5, с. 40]. Гэтыя два складнікі ўдала спалучыліся ў радыёспектаклях паводле твораў В. Быкава, якія захоўваюцца на Беларускам радыё. Найстарэйшая фондавая пастаноўка 1960 г. мае назву «Сляды на зямлі». Інсцэніроўку для радыёрабіў сам аўтар, пастаноўшчыкам выступіў, верагодна, тагачасны галоўны рэжысёр П. Данілаў. У 1964 г. адбылася прэм'ера спектакля «Альпійская балада», у запісе якога бралі ўдзел артысты першай велічыні А. Клімава, В. Тарасаў, С. Бірыла, Б. Уладамірскі і інш. Рэжысірвала спектакль М. Троіцкая.

Этапнымі работамі радыётэатра, за аснову якіх былі ўзяты праязныя творы В. Быкава, сталі спектаклі «Жураўліны крык» і «Пайсці і не вярнуцца». Іх інсцэнірвала і паставіла рэжысёр Беларускага радыё, легенда айчыннага радыётэатра, у творчым багажы якой больш за 200 пастановак, С. Гурыч. У прыватнасці, мастацтвазнаўца Ю. Сохар пісаў, што радыёспектакль «Пайсці і не вярнуцца» – цэласны, яркі, хвалюючы, ён раскрывае глыбіню псіхалагічных даследаванняў пісьменніка [5, с. 73]. У ролі вядучага ў пастаноўцы выступіў артыст В. Тарасаў. Паколькі галоўную гераіню Зосю Нарэйка выконвала маладая актрыса ТЮГа Н. Кафанава, В. Тарасаў бліскуча справіўся з перадачай неабходнага эмацыянальнага напружання. Зрадніка Антона Галубіна ўвасобіў малады артыст тэатра імя Я. Купалы А. Мароз. У астатніх ролях заняты Г. Макарава, Г. Аўсяннікаў, Г. Гарбук, З. Стома і інш. Як адзначаў Ю. Сохар, спектакль выклікае ў слухачоў высокія грамадзянскія пачуцці, пачуццё гордасці за тых, хто са зброяй у руках адстойваў мір, шчасце, справядлівасць [5, с. 78]. Пра тое, што спектакль «Пайсці і не вярнуцца» – дасягненне Беларускага радыётэатра, сведчаць лісты, дасланыя ў рэдакцыю: «Слухалі ўсёй сям'ёй вашу пастаноўку «Пайсці і не вярнуцца». Падабаецца ўсё, што напісаў В. Быкаў, але спектакль пераўзышоў

нашы спадзяванні. Ён проста не адпускаў, прымушаючы разам з героямі прайсці іх нялёгкі шлях» [4, с. 178]. У фондах Беларускага радыё захоўваюцца дзве версіі пастаноўкі – беларуска- і рускамоўная. Гэта сведчанне таго, што яе дасылалі па абавязковым абмене, які праіснаваў да пачатку 1990-х гг., у іншыя рэдакцыі былога СССР.

Творчы почырк рэжысёра С. Гурыч і высакласныя работы акцёраў Р. Філіпава, Б. Барысёнка, Б. Уладамірскага, А. Кашкера, З. Стомы, Ю. Сідарава захоўвае радыёспектакль «Жураўліны крык», пастаўлены ў 1965 г.

На радыёплёнку перанесены некалькі тэатральных пастацовак паводле В. Быкава. У 1976 г. з’явілася радыёверсія спектакля беларускага тэатра імя Я. Купалы «Апошні шанц». Над сцэнічнай версіяй працаваў В. Раеўскі, у радыёстудыі творчую каманду ўзначальвала рэжысёр С. Гурыч. У 1987 г. для радыё запісалі спектакль Нацыянальнага акадэмічнага драматычнага тэатра імя М. Горкага «Знак бяды», у якім галоўныя ролі выконвалі В. Клебановіч і А. Ткачонак.

У радыёфондах захоўваюцца спектакль «Круты бераг ракі», пастаўлены М. Троіцкай у 1973 г., і тры работы рэжысёра В. Анісенкі «Кар’ер» (1987), «У тумане» (1989) і «Мёртвым не баліць» (1990). Ролі выконвалі лепшыя артысты мінскіх тэатраў С. Станюта, В. Тарасаў, Г. Аўсяннікаў, П. Дубашынскі, Ю. Авяр’янаў, А. Шароў, Н. Качаткова, У. Рагаўцоў, А. Памазан і інш., што сцвярджае пра высокую выканальніцкую якасць работ і тонкую перадачу псіхалагічнай напружанасці твораў. У 1981 г. рэжысёр Л. Колеў ажыццявіў пастаноўку музычнага радыёспектакля «Альпійская балада», за аснову якога ўзята музыка з аднайменнага балета Я. Глебава.

Сучасны перыяд развіцця беларускага радыётэатра прадстаўляе спектакль «Пастка» паводле аднайменнай аповесці В. Быкава. Па сюжэце галоўны герой малады лейтэнант Клімчанка, які трапляе ў палон, адмаўляецца ад прапановы звярнуцца па дынаміку да салдат свайго ўзвода з заклікам добраахвотна здацца немцам. За яго гэта робіць нямецкі афіцэр. Збітага лейтэнанта нечакана для яго самога адпускаюць, і ў сваю роту ён вяртаецца ў статусе здрадніка. Прэм’ера адбылася ў эфіры Першага нацыянальнага радыёканала 3 ліпеня 2009 г. Інсцэніроўку для радыё зрабіла Г. Шаблінская. Паставіў спектакль рэжысёр А. Вінярскі, які ў сваёй творчасці прытрымліваецца

традыцый, закладзеных папярэднікамі радыёсправы. Выдатна ўжыліся ў вобразы і стварылі праўдзівыя складаныя характары акцёры А. Гарцуеў, А. Кавальчук, А. Кашпераў, А. Душачкін і інш.

Такім чынам, творы В. Быкава, якія сталі непаўторнымі ўзорамі літаратурнага адлюстравання трагізму Вялікай Айчыннай вайны, найбольш шырока былі рэпрэзентаваны радыётэатрам у 1960–1980-я гг. Сучасны радыётэатр выкарыстоўвае ў якасці першакрыніцы творы народнага пісьменніка зрэдку, паколькі, як мы мяркуем, самыя адметныя аповесці ўжо былі пастаўлены мэтрамі радыёрэжысуры. Тэлевізійны тэатр, які зарэкамендаваў сябе як высокапрафесійная з’ява, здольная ўздзейнічаць на тэатральныя і кінапрацэсы, і які ў наш час пазбаўлены функцыі прадудыравання арыгінальных спектакляў, выкарыстоўваў аповесці В. Быкава не актыўна.

Даследчык Е. Бондарова пісала, што праца з творами народнага пісьменніка патрабуе ад рэжысёраў не толькі прафесійных здольнасцей і майстэрства, але і светапогляднай вышыні – каб з літаратурнага твора як з факта рэчаіснасці здабыць глыбінны змест [3, с. 83]. Работы радыё- і тэлэтэатра, запісаныя ў розныя гады з выкарыстаннем адпаведных мастацкіх сродкаў, вылучаюцца глыбінёй, прафесіяналізмам і праўдзівасцю, на якой настойваў і якую спавядаў у сваёй літаратурнай творчасці В. Быкаў. У юбілейны год Перамогі фондавыя аўдыя- і відэазапісы будуць актыўна выкарыстаны ў рамках радыёперадач «Тэатр Беларускага радыё», «Радыётэатр плюс», «Радыётэатр. Лепшае», «Нядзельнае сузор’е», а таксама ў эфіры тэлеканала «Беларусь 3».

1. *Абабурка, М. В.* Адметнасці ў стылі і мове твораў В. Быкава: Дапаможнік / М. В. Абабурка, Т. І. Тарасава. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2004. – 72 с.

2. *Агафонова, Н.* Телетеатр Беларусі: эвалюцыйная парадигма / Н. Агафонова // Экран і культурнае наследдзе Беларусі / А. А. Карпилова [і др.] редкол.: А. И. Локотко, А. В. Красинский, А. А. Карпилова ; Нац. акад. наук Беларусі, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фольклора ім. К. Крапівы. – Мінск : Беларус. навука, 2011. – С. 149–174.

3. *Бондарова, Е. Л.* Кінематограф і літаратура: творы беларускіх пісьменнікаў на экране. / Е. Л. Бондарова. – Мінск : Універсітэцкае, 1993. – 175 с.

4. *Радкевіч, Я. Р.* Беларускае радыё: гісторыя, перспектывы развіцця / Я. Р. Радкевіч. – Мінск : выд-ва БДУ, 1983. – 197 с.

5. *Соня Гурыч.* Жыццё ў беларускім мастацтве / склад. М. Л. Іваноў. – Мінск : УП Энцыклапедыкс, 2004. – 135 с.